

Kierunki reform systemów emerytalnych w Europie Środkowo-Wschodniej w dobie kryzysu gospodarczego

ANTONI KOLEK
doktorant UW

STRESZCZENIE: *Tekst charakteryzuje kierunki reform zachodzących w systemach emerytalnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które są odpowiedzią na skutki światowego kryzysu gospodarczego. W opracowaniu przedstawiono skrótowy opis przyczyn kryzysu, definicję pojęcia systemu emerytalnego oraz objaśnienie powiązań i relacji pomiędzy gospodarką i systemem emerytalnym. Dokonano analizy porównawczej przyczyn i rozwiązań reformujących systemy emerytalne krajów Europy Środkowo-Wschodniej po 2007 r., a także wskazano na dobre praktyki wynikające z tych rozwiązań.*

Wstęp

W ostatnich latach wiele krajów Europy Środkowo-Wschodniej podejmuje działania reformujące systemy emerytalne. Za przyczyny tych reform uznaje się negatywne trendy demograficzne, zbyt duże obciążenie finansów publicznych, a także skutki światowego kryzysu gospodarczego.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie kierunków zmian dokonywanych w systemach emerytalnych oraz próba oceny ich konsekwencji.

W pierwszej części pracy zawarta jest analiza reform wprowadzanych w systemach emerytalnych: Polski, Węgier, Litwy, Łotwy, Czech, Chorwacji, Bułgarii Rumuni, Białorusi oraz Ukrainy.

Metodą badawczą pracy jest analiza porównawcza systemów emerytalnych. Praca poświęcona jest ocenie zmian oraz ich krótko- i długoterminowych konsekwencji.

W podsumowaniu zawarte są zalecenia płynące z analizy oraz zestawienie cech dobrego systemu emerytalnego.

Kierunki reform systemów emerytalnych państw Europy Środkowo-Wschodniej

Skutki światowego kryzysu gospodarczego, który dotarł do Europy po 2007 r., można uznać za bezpośredni bodziec do reform finansów publicznych, w tym systemów emerytalnych funkcjonujących w wielu krajach¹. Bezpośrednią przyczyną kryzysu gospodarczego było załamanie się rynku kredytów mieszkaniowych w USA, a do pośrednich przyczyn zalicza się działalność spekulantów oraz zbyt dużą dowolność w stosowaniu instrumentów finansowych.

Światowy kryzys gospodarczy dotarł do Europy pod koniec 2008 r., a jego skutki w gospodarce, czyli spadek produktu krajowego brutto dał się zaobserwować w statystykach za 2009 r. Mapa 1 ilustruje poziom wzrostu PKB w 2009 r. Widać wyraźnie, że prawie wszystkie kraje europejskie, w tym kraje Europy Środkowo-Wschodniej, zanotowały spadek PKB. Załamanie gospodarcze w wielu krajach spowodowało wzrost deficy-

¹ G. Gorzelak, *Kryzys finansowy w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] A. Tucholska, *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.

Mapa 1. *Wzrost gospodarczy w Europie w 2009 r.*

Źródło: EUROSTAT, <http://www.city-data.com/forum/politics-other-controversies/837658-polands-economic-growth.html>, pobrano 23.05.2012.

tów budżetowych oraz długów publicznych. Wobec pogarszających się wskaźników ekonomicznych opisujących sytuację gospodarczą, rządy wielu krajów zdecydowały się ograniczyć wydatki związane z funkcjonowaniem zabezpieczenia społecznego. Dostrzeżono, że obecny kryzys jest odpowiednim bodźcem do wprowadzenia zmian i oszczędności w dziedzinie zabezpieczenia emerytalnego i wydatkach publicznych przeznaczanych na ten cel. Jednak wprowadzane rozwiązania znacząco się od siebie różniły i wynikały z wielu uwarunkowań.

W pracy skoncentrowano uwagę na krajach Europy Środkowo-Wschodniej, jako regionu doświadczonego historycznie, który od ponad 20 lat przechodzi procesy demokratyczne i transformację ustrojowo-gospodarczą. Zarówno wspólna historia związana z przynależnością do Bloku Wschodniego, jak i przemiany ustrojowe dokonujące się w ostatnich latach stanowią kluczowe uwarunkowania funkcjonowania systemów emerytalnych. Wydaje się, że z perspektywy Polski to właśnie wśród krajów Europy Centralnej i Wschodniej należy szukać dobrych praktyk i pożądanych kierunków rozwoju, dlatego wnioski płynące z analizy warte są do przeniesienia na polski grunt.

Upředzając analizę przemian systemów emerytalnych w Europie Środkowo-Wschodniej, należy wyjaśnić pojęcie „systemu emerytalnego”. Na potrzeby niniejszej pracy system emerytalny rozumiany będzie jako ogół rozwiązań prawnych konstruujących system, a także działania podmiotów tworzących i działających w systemie oraz wszelkie regulacje dotyczące zakresu przedmiotowego, sposobu finansowania, oddziaływania na inne dziedziny życia społecznego i polityki publiczne².

Tak szerokie pojmowanie systemu emerytalnego powoduje konieczność wieloaspektowej analizy wprowadzanych zmian i towarzyszących im okoliczności. Należy jednak podkreślić, że głównym zadaniem każdego systemu emerytalnego jest zapewnianie bezpieczeństwa socjalnego na wypadek trwale utraconego zarobku z pracy zawodowej po przejściu na emeryturę.

Analizując genezę wprowadzanych po 2007 r. zmian w systemach emerytalnych, należy zwrócić uwagę na brak stabilności i ciągle w nich zmiany oraz znaczący wpływ zaleceń Banku Światowego dotyczących struktury i funkcjonowania zabezpieczenia emerytalnego. W latach 90. XX wieku demokratyzujące się kraje Europy Środkowo-Wschodniej przyjmowały model systemu emerytalnego propagowany przez Bank Światowy³. Model ten zakładał dywersyfikację źródeł finansowania świadczenia emerytalnego poprzez stworzenie różnych filarów systemu emerytalnego:

- pierwszego filaru finansowanego ze składek płaconych do instytucji państwowej, opartego na zasadzie redystrybucyjnej,
- drugiego filaru finansowanego ze składek do instytucji komercyjnej, opartego na zasadzie kapitałowej oraz
- trzeciego filaru charakteryzującego się dobrowolnością, finansowego ze składek płaconych do komercyjnych funduszy⁴.

Rozwiązania wzorowane na koncepcji Banku Światowego wprowadzono w wielu krajach

² M. Żukowski, *Wielostopniowe systemy zabezpieczenia emerytalnego w Unii Europejskiej i w Polsce. Między państwem a rynkiem*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1997, s. 17.

³ *Averting The Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth*, A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, New York 1994, na stronie: www.springerlink.com/content/8234258m0r23w13m; pobrano 23.05.2012.

⁴ W. Muszalski, *Ubezpieczenie społeczne. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2004, s. 117.

Europy Środkowo-Wschodniej. Różniły się one jednak pod względem zakresu przedmiotowego i podmiotowego, regulacji prawa do świadczenia, wieku emerytalnego, działalności podmiotów funkcjonujących w systemie oraz wysokości świadczeń.

Regionalny aspekt uwarunkowań oraz reform systemów emerytalnych został dostrzeżony przez Międzynarodową Organizację Pracy, która wraz z Instytutem Pracy i Spraw Socjalnych w październiku 2011 r. zorganizowała konferencję pt. *Reforma systemów emerytalnych w Europie Centralnej i Wschodniej*. Celem konferencji była wymiana poglądów teoretyków i praktyków zajmujących się problematyką zabezpieczenia społecznego, a także stworzenie forum wymiany poglądów na temat funkcjonowania systemów emerytalnych.

Przedstawione podczas konferencji zagadnienia szeroko odwoływały się do kwestii funkcjonowania systemów emerytalnych, uwzględniając zarówno aspekt teoretyczny, jak i przykłady regulacji prawnych składających się na systemy emerytalne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. W swoich wystąpieniach prelegenci nawiązywali do uwarunkowań historycznych systemów emerytalnych, stanu obecnego, a także zmian obecnie wprowadzanych, które są odpowiedzią na skutki światowego kryzysu gospodarczego⁵.

Wnioski ze spotkania sprowadzają się do identyfikacji kilku zjawisk, które zostały scharakteryzowane w wystąpieniu A. Reilly z OECD. Zdaniem prelegenta systemy emerytalne krajów regionu charakteryzuje wzrost wydatków na świadczenia emerytalne, rosnąca stopa obciążeń społeczeństwa populacją osób 65+, starzenie się siły roboczej oraz niższy niż ustawowo przyjęty wiek dezaktywizacji zawodowej⁶.

W zaprezentowanym podczas konferencji raporcie pt. *Pension reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond* przed-

stawiono konstrukcje prawne systemów zabezpieczenia emerytalnego, ich oddziaływania na gospodarkę, a także wpływ na stan zaspokajania potrzeb obywateli. Autorzy raportu już we wstępie przyznają, że nie ma jednego modelu systemu emerytalnego, który mógłby być określony jako idealny, oraz podkreślają, że zarówno uwarunkowania historyczne, jak i dynamika zjawisk gospodarczych zmusza do poszukiwania optymalnych dla danego kraju rozwiązań⁷.

Przedstawienia wymagają także relacje między systemem emerytalnym a finansami publicznymi i ogółem gospodarki. *Konstrukcja systemu emerytalnego określa zasady podziału dochodu narodowego pomiędzy pracujących i emerytów*⁸. Uzupełnieniem może być fakt, że zapisy na kontach ubezpieczonych w systemach emerytalnych są wielokrotnie wyższe niż wartość produktu krajowego brutto. Oznacza to, że należne świadczenia znacząco przewyższają wartość dodaną dóbr i usług produkowanych w kraju w ciągu roku i dotyczy to wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Dodatkowo należy podkreślić, że regulacje tworzące system emerytalny wpływają pośrednio lub bezpośrednio na wiele innych polityk publicznych i sfer życia społeczno-gospodarczego, a każda ich zmiana może determinować zjawiska i procesy w innych obszarach gospodarki.

Wśród głównych wyzwań systemów emerytalnych krajów regionu formułowano postulaty o konieczności sprostania wyzwaniom demograficznemu, wysokim kosztom obsługi systemów oraz rosnącemu zadłużeniu i braku możliwości jego sfinansowania w przyszłości. Jednak rzeczywistym bodźcem do zmian był światowy kryzys gospodarczy i jego skutki, jakie pojawiły się w gospodarkach krajów regionu po 2007 r. Poniższe zestawienie prezentuje przyczyny zmian wprowadzanych w systemach emerytalnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz nowe rozwiązania stosowane w reformowaniu systemów.

⁵ Szerzej: J. Petelczyc, P. Roicka, *Reforma systemów emerytalnych w Europie Centralnej i Wschodniej. Międzynarodowa konferencja MOP i IPISS*, „Polityka Społeczna” 2012, nr 3.

⁶ A. Reilly, *Raport Pensions at a glance 2011*, referat na międzynarodowej konferencji pt. „Reforma systemów emerytalnych w Europie Centralnej i Wschodniej”, Warszawa, 6-7.10.2011 r.

⁷ K. Hirose (red.), *Pension reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond*, ILO, Budapest 2011.

⁸ D. Stańko, *Wpływ systemu emerytalnego na gospodarkę*, [za:] M. Góra, *System emerytalny*, Warszawa 2009, na stronie: http://inepan.waw.pl/pliki/studia_ekonomiczne/Studia%202010%203%204%20stanko.pdf, pobrano 10.05.2012.

Zestawienie 1. *Przyczyny reform i wprowadzone zmiany w systemach emerytalnych krajów Europy Środkowej i Wschodniej po 2007 r.*

Kraj	Przyczyna reformy	Wprowadzone zmiany
Polska	Echa światowego kryzysu gospodarczego, negatywne prognozy demograficzne.	Przesunięcie składki do ZUS, podniesienie i zrównanie wieku emerytalnego, ograniczenie wcześniejszych emerytur.
Węgry	Kryzys gospodarczy, decyzje polityczne.	Podniesienie wysokości składek, podniesienie wieku emerytalnego, nacjonalizacja II filara.
Czechy	Kryzys gospodarczy, negatywne prognozy demograficzne.	Podniesienie składki, podniesienie VAT, podniesienie wieku emerytalnego.
Łotwa	Kryzys gospodarczy, negatywne prognozy demograficzne.	Obniżenie wysokości świadczeń, ograniczenie wpływów do II filara systemu, ograniczenie wcześniejszych emerytur.
Litwa	Kryzys gospodarczy, negatywne prognozy demograficzne, odpływ młodych ludzi z kraju.	Podniesienie i zrównanie wieku emerytalnego, ograniczenie wpływów do II filara systemu.
Słowenia	Kryzys gospodarczy, negatywne prognozy demograficzne.	Podniesienie i zrównanie wieku emerytalnego.
Chorwacja	Kryzys gospodarczy, negatywne prognozy demograficzne, niestabilność polityczna.	Zrównanie wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn, ograniczenie przywilejów emerytalnych, wprowadzenie zachęt do dodatkowego oszczędzania.
Bułgaria	Kryzys gospodarczy, zadłużenie wynikające z działalności systemu emerytalnego.	Podniesienie wieku emerytalnego, podniesienie składki.
Rumunia	Kryzys gospodarczy, zadłużenie wynikające z działalności systemu emerytalnego.	Podniesienie i zrównanie wieku emerytalnego, stworzenie „Funduszu Solidarności”, ograniczenie wcześniejszych emerytur.
Ukraina	Kryzys gospodarczy, negatywne prognozy demograficzne, zalecenia MFW i Banku Światowego.	Podniesienie wieku emerytalnego, podniesienie składki, zmiana sposobu naliczania świadczenia, ograniczenie maksymalnej wysokości świadczenia.
Białoruś	Echa światowego kryzysu gospodarczego, zadłużenie wynikające z funkcjonowania systemu emerytalnego.	Wprowadzenie zachęt do dłuższej pracy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Kolek, *Powszechne systemy emerytalne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Analiza porównawcza*, praca magisterska napisana w IPS UW, maszynopis, Warszawa 2012.

Bodźcem do reform systemów emerytalnych, niezależnie od innych czynników, był światowy kryzys gospodarczy. Jednak to, w którą stronę skierowane były zmiany, uzależnione było nie tylko od uwarunkowań ekonomicznych, ale także politycznych, demograficznych i innych. Wśród wprowadzonych zmian odnajdujemy wiele rozmaitych rozwiązań z różnych dziedzin oddziałujących na system emerytalny – od nacjonalizacji węgierskiego drugiego filara i podniesienia składki emerytalnej, poprzez ograniczanie przywilejów emerytalnych w Chorwacji, obniżanie wysokości świadczenia na Łotwie, czy też zmianę metody obliczania należnego świadczenia na Ukrainie⁹.

Pojawiają się także rozwiązania mniej związane z systemem emerytalnym, ale wpływające na jego finansowanie, takie jak podniesienie podatku VAT w Czechach, czy stworzenie zachęt do samodzielnego oszczędzania na emeryturę w Chorwacji. Ciekawym rozwiązaniem jest także „Fundusz Solidarności” powołany w Rumunii, na który każdy obywatel może wpłacać środki finansowe, a zebrane

w ten sposób fundusze będą zasilaly finanse publiczne. Nadmienić należy, iż powyższa regulacja ma przede wszystkim na celu zmniejszanie długu związanego z systemem emerytalnym.

Innym rozwiązaniem wartym uwagi jest wprowadzenie zachęt do dłuższej pracy po przekroczeniu wieku emerytalnego na Białorusi. Według nowych regulacji przy wieku emerytalnym 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn osobom kontynuującym pracę po osiągnięciu wieku emerytalnego przysługujące świadczenie będzie wzrastać: po pierwszym roku o 6%, a po kolejnych odpowiednio o 14%, 24%, 36% i 50%. Za każdy rok przepracowany powyżej 5 lat od osiągnięcia wieku emerytalnego podstawa będzie wzrastać o kolejne 14%.

Warto zauważyć, że w większości systemów mamy do czynienia z podnoszeniem lub zrównywaniem wieku emerytalnego. Zmiany te wprowadzane są w Polsce, Czechach, Słowenii, Chorwacji, Bułgarii, Rumunii oraz na Litwie, Ukrainie i Węgrzech. Takie działanie w zależności od kraju uzasadniane jest różnie – dominują argumenty związane z reakcją na

⁹ J. Petelczyc, P. Roicka, *Reforma systemów emerytalnych...*, op. cit.

negatywne trendy demograficzne i konieczność zmniejszania liczby świadczeniobiorców, a przez to obniżenie zadłużenia.

Jeszcze innym rozwiązaniem jest ograniczanie przywilejów emerytalnych w postaci wcześniejszych emerytur. Należy także wspomnieć o referendum w sprawie podniesienia wieku emerytalnego do 65 lat na Słowenii, w trakcie którego 72% obywateli biorących udział w głosowaniu opowiedziało się przeciwko tej zmianie w systemie emerytalnym¹⁰.

Podobnie jak zróżnicowane są same reformy, tak zróżnicowane mogą być ich konsekwencje. Wspólnym celem wszystkich wprowadzanych zmian było zmniejszenie obciążeń finansów publicznych, związanych z funkcjonowaniem współczesnych systemów emerytalnych. Pozytywnie należy oceniać zmiany zrównujące wiek emerytalny kobiet i mężczyzn, jako konsekwencję implementacji dyrektywy 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy¹¹, urzeczywistniającą społecznie pożądaną zasadę równości. Negatywnie należy ocenić rozwiązania zwiększające koszty pracy i daniny publiczne.

Wydaje się, że podnoszenie składek oraz podatków pośrednich tylko pozornie skutkuje zwiększonymi wpływami do budżetu państwa. W rzeczywistości to działanie może okazać się przeciwskuteczne i doprowadzić do pogłębienia recesji, gdyż – zdaniem części ekspertów – wzrost kosztów pracy obniża konkurencyjność gospodarki danego kraju. Lepszym rozwiązaniem może okazać się obniżanie wysokości wypłacanych świadczeń (szczególnie tych najwyższych), w wyniku czego budżet uzyskuje oszczędności, co jednocześnie nie musi powodować powstawania czy pogłębiania się ubóstwa emerytów.

Warto jednak poszukiwać rozwiązań, które będą obniżać koszty funkcjonowania systemu emerytalnego, wyrównywać szanse na rynku pracy kobiet i mężczyzn, zwiększać adaptacyj-

ność zatrudnionych pracowników, indywidualną przeczorność przyszłych emerytów oraz dawać możliwość pracy osobom w wieku przedemerytalnym.

Wobec powyższego kierunki reform systemów emerytalnych zmierzały do oszczędności w systemach emerytalnych i ograniczania wydatków. System emerytalny pełni wiele społecznie użytecznych funkcji, stąd niedopuszczalne jest postrzeganie go jedynie przez pryzmat skutków dla finansów publicznych. System zabezpieczenia emerytalnego ma na celu zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego na wypadek braku możliwości zarobkowania ze względu na wiek oraz ochronę osób znajdujących się w nieuprzywilejowanej pozycji materialnej i społecznej.

Podsumowując uwarunkowania historyczne systemów emerytalnych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, należy zwrócić uwagę na wiele podobieństw związanych z transformacją ustrojową, wprowadzaniem wolnego rynku oraz zasad demokracji dokonujących się w latach 90. XX wieku. Po 20 latach transformacji systemy emerytalne krajów Europy Środkowo-Wschodniej są znacząco zróżnicowane.

Zauważyć należy, że bodźcem do reform był kryzys gospodarczy, a wprowadzane zmiany były odpowiedzią na rosnące przekonanie o negatywnych skutkach systemów emerytalnych na saldo finansów publicznych. Wprowadzane po 2007 r. rozwiązania nie były jednolite, a ich zróżnicowanie zależało od wielu czynników – historycznych, ekonomicznych, demograficznych, politycznych oraz społecznych.

Zakończenie

Zawarta w pracy analiza zmian w systemach emerytalnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wskazuje na złożoność przyczyn i różnorodność wprowadzanych rozwiązań. Wspólnym działaniem było podnoszenie wieku emerytalnego, w niektórych krajach towarzyszyły mu inne reformy, związane m.in.

¹⁰ K. Hirose, *Pension reform...*, op. cit., s. 265 i n.

¹¹ Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego z 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy.

z obniżeniem wysokości świadczeń, podniesieniem składki emerytalnej, zachętami do oszczędzania i pozostania na rynku pracy oraz finansowania systemu emerytalnego z innych źródeł. Mając to na uwadze można przyjąć, iż w ostatnich latach mamy do czynienia ze znaczną dyferencją rozwiązań w obszarze reformowania systemów emerytalnych.

Przeprowadzona analiza upoważnia do wskazania modelu „dobrego systemu emerytalnego”. Jest on:

- prosty (nieskomplikowany), czyli łatwy do zrozumienia dla uczestników systemu;
- zapewniający bezpieczeństwo, czyli dający ubezpieczonym poczucie bezpieczeństwa i stabilności;
- promujący równość, czyli wychodzący naprzeciw potrzebom społecznym, uwzględniając poczucie równości jako wartości społecznie pożądaną;

- tani (niskonakładowy), aby jego obsługa nie pochłaniała zbędnych kosztów;
- włączający, czyli uwzględniający zasadę partycypacji społecznej przy konstruowaniu i ocenie działania oraz dający wpływ na ewentualne zmiany partnerom społecznym.

W dyskusji nad idealnym systemem emerytalnym należy także rozważać kwestię stabilności prawa regulującego funkcjonowanie systemu emerytalnego. Pytanie brzmi, czy system należy stale dostosowywać do zmieniających się uwarunkowań, czy też należy dążyć do jego stabilizacji?

Bez wątpienia konsekwencje wprowadzonych zmian w systemach emerytalnych omawianych krajów oraz adekwatność obranych rozwiązań wobec współczesnych wyzwań mogą być obecnie przedmiotem dalszych analiz.

LITERATURA

- Averting The Old Age Crisis. Policies to Protect the Old and Promote Growth*, A World Bank Policy Research Report, Oxford University Press, New York 1994, na stronie www.springerlink.com/content/8234258m0r23w13m; pobrano 23.05.2012.
- Gorzela G., *Kryzys finansowy w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] A. Tucholska, *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2010.
- Hirose K. (red.), *Pension reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond*, ILO, Budapest 2011.
- Muszalski W., *Ubezpieczenie społeczne. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2004.
- Petelczyc J., Roicka P., *Reforma systemów emerytalnych w Europie Centralnej i Wschodniej. Międzynarodowa konferencja MOP i IPiSS*, „Polityka Społeczna” 2012, nr 3.
- Reilly A., *Raport Pensions at a glance 2011*, referat na międzynarodowej konferencji pt. „Reforma systemów emerytalnych w Europie Centralnej i Wschodniej”, Warszawa, 6–7.10.2011 r.
- Stańko D., *Wpływ systemu emerytalnego na gospodarkę*, [za:] M. Góra, *System emerytalny*, Warszawa 2009, na stronie http://inepan.waw.pl/pliki/studia_ekonomiczne/Studia%202010%203%204%20stanko.pdf, pobrano 10.05.2012.
- Żukowski M., *Wielostopniowe systemy zabezpieczenia emerytalnego w Unii Europejskiej i w Polsce. Między państwem a rynkiem*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1997.

The reform of pension systems in Central and Eastern Europe during the economic crisis

ANTONI KOLEK

SUMMARY: *The aim of this study is to characterise the directions of the reform taking place in the pension systems of Central and Eastern Europe, which are response to effects of the global economic crisis. Study in the theoretical part includes a brief description of causes of the crisis, the definition of the pension system and the explanation of relation between the economy and the pension scheme. In the second part of this study it is presented the comparative analysis of the causes and solutions of the reform pension systems that are countries of Central and Eastern Europe made after 2007 year, and also indicated the optimal solutions and the aspects of pension system in the region.*